

Különfélék.

Szilágyi Sándor jubileuma. Szilágyi Sándor tiszteletére tanítványai és tisztelői szütyése 70 dik évfordulójára kegyeletes ünnepet rendeztek a budapesti egyetemi könyvtár dísztermében f. é. jul. 21-én, melyen ott voltak a cultusministerium, a M. T. Akadémia, a budapesti egyetem, a különböző tudományos társulatok képviselői és Szilágyi Sándor tanítványai, barátai, tisztelői, kik a nagy termet teljesen megtöltötték. Az ünnepséget gr. *Teleki Géza* a M. Történelmi Társulat elnöke nyitotta meg, szép beszédben üdvözölve az ünnepeletet. A tiszteletére veretett emlékérmeket arany, ezüst és bronz példányban a tanítványok nevében *Károlyi Árpád* adta át, magvas tanulmányban méltatva Szilágyi Sándor történetíró és iskola-alapító működését. Azután következtek az üdvözlő beszédek: a cultusminiszterium nevében *Zsilinszky Mihály*, a M. T. Akadémia részéről *Szily Kálmán*, a bpesti egyetem részéről *Ponori Tewrewk Emil*, kolozsvári tisztelői nevében *Szádeczky Lajos*, a körösi ev. ref főiskola részéről *Ádám Gerzson*, a Heraldikai és Genealogiai Társaságok részéről *Nagy Iván*, a legrégebb barátok részéről *Szász Károly* üdvözölvén az ünnepeletet. A felirat, melylyel az emlékérmeket átadták a következő:

Néhány rövid hét múlva munkás életed hetvenedik esztendejét fogod betölteni. Sámos barátid és tisztelőid, széles e hazában és azon kívül, elhatározták, hogy ez alkalomból tiszteletedre művészi kéz alkotta emlékérmeket fognak veretni, mely két dolognak legyen szimboluma. Legyen az egyfelől látható s későbbi nemzedékek által is megilletődéssel szemlélhető jele annak az osztatlan elismerésnek, melylyel a művelt magyar közönség a hazai történetírás és közművelődés terén teljesített hervadhatatlan értékű munkásságod iránt viseltetik. Adjon másfelől kifejezést annak az őszinte tiszteletnek és vonzalomnak, melyet egyéniséged iránt érezünk. Az érem, melyet ihletett művész vésője alkotta meg, im, elkészült s ezennel átadjuk Neked. S midőn arra kérünk, hogy jó néven vedd tőlünk a művelt magyar közönség elismerése s tisztelőid érzelmei e nyilvánítását: fogadd egyszersmind az éremmel együtt amaz őszinte jó kívánságunkat is, hogy tevékeny életed fonalát a hazai tudomány és a nemzeti kultúra javára a Gondviselés minél hosszabbra nyújtsa!

Budapesten, 1897. június havában.

(Következnek az érem költségére aláírtak nevei, m. e. 500 aláírás.)

Brassai Sámuel.

Brassai Sámuel a magyar tudományos világ Nestora és büszkesége, Erdélyi Múzeum-egyletünk mind halálig buzgó alelnöke, kiadványainak legelső szerkesztője, f. é. jun. hó 24-ik napján a kolozsvári Vörös Kereszt kórházban az élők közül a halhatatlanok sorába költözött át.

Kilencz nappal élte túl bizonytalan születése napja föltételezett századik évfordulójának kegyeletes megünneplését, mely élete utolsó napjait megaranyozta.

Sokoldalú tevékenységben és ritka lelki harmóniában eltöltött hosszú életét, tanári, írói és a tudomány szolgálatában szerzett maradandó érdemeit méltatni nem lehet e sorok feladata (füzetünk első cikke az arra legilletékesebb író, egykori tanítványa, jelenleg már szintén a tudomány nestora tollából azzal foglalkozik, az alább közlendő emlékbeszédek is, és fognak azzal foglalkozni később még sokan), de élete folyása vázlatos adataiból elősoroljuk a következőket:

Brassai Sámuel születet Toroczkó-Szentgyörgyön, 1797. június 15-én (?). Atyja akkor toroczkai rektor, majd toroczkai, aztán szentmihályfalvi unitárius lelkész volt. Anyja, Koncz Krisztina, szenvedélyes virágtenyésztő volt. Atyja a kis Samut egész 12 éves koráig maga oktatta, még pedig eredeti módon. Mihelyt a fiu jól tudott olvasni, kezébe adta „Robinson“-t, a „Kisdedek Tárházát“-t, a „Hármas Historiá“-t, stb. Később magyar grammatikát is adott neki, s ha az írásban hibát követett el, fel kellett a gyermeknek keresnie a grammatikában azt a szabályt, a mely ellen vétett. Hasonló módon tanulta meg a német nyelvet, s édes atyjának már jó korán kezdett prédikációkat fordítgatni. Az állatok országát Raff természethistóriájából ismerte meg, a növénytanban is otthonossá tette őt a debreczeni fűvészkönyv. — Imigy tanulta meg a számvitelt és földrajzot is, jobbra saját erején; atyja csak olyankor segítette őt ki, mikor valamit nem volt képes megérteni a gyermek.

Tizenhárom éves korában ment a kolozsvári unitárius kollégiumba.

21 éves korában végezte a filozófiai tanfolyamot. Aztán nevelő lett. 1833-ben Kolozsvárt megindította a „Vasárnapi Ujság“-ot. 1837-ben lett a kolozsvári unitárius kollégiumban a földrajz és történelem tanára; később a mathesist és természettant tanította. 1841-ben meglátogatta a németországi egyetemeket. Aztán visszatért tanári állásába, mint igazgató (már előbb is az volt.)

1848-ban Brassait a magyar kormány a Ludoviceum mathesis-tanárává nevezte ki s tizenegy évi fényes sikerű működés után megvált attól a kollégiumtól, melyet újjá szervezett. De a sors nem engedé, hogy új állását elfoglalja. A szabadságharc lezajlása után Pesten a Szőnyi és Gönczy intézetében tanárkodott. Alig tíz évi távollét után hitfelei hívására ismét visszatért Kolozsvárra, s régi helyén újból filozófiát és mathesist tanított. A 60-as évek elején a közbizalom az Erdélyi Múzeum-egylethez hívta meg, az intézet igazgatójának és a természettár örének. 1872-ben a kolozsvári tud. egyetem megnyitásával az elemi mathesis ny. r. tanárává neveztetett ki s mint olyan működött nyugdíjazásáig, 1884-ig, mely évben a magyar tud. akadémia tiszteleti tagjává választotta.

Tudományos értekezéseinek és didaktikai műveinek száma egy kis könyvtárra megy. Ez utóbbiak közül kiemeljük a következő tankönyveit: „Okszerű vezér a németnyelv tanítására“ (1845); „Számító Sokrates“

(1850); „Algebrai feladatok és gyakorlókönyv“ (1858); „Logika lélektani alapon“ (1858); „A módszerről“ (1867). Némelyik műve sok kiadást ért. A módszerről írt didaktikai elveit az eszmék elkészítése és közlése címén fejezi ki igen tanúságosan. Brassai érdeme a magyar botanikában is jelentékeny, noha ő inkább más téren működött. Művei: „A fűvészet elveinek vázlata Lindley János nyomán“ Kolozsvár, 1836. 1845. „Bevezetés a növényföldrajzba“. A „Tudománytár“ 1836. 9. és 10. füzeteiben írt értekezéseket. „Botanische Miscellen aus Siebenbürgen“, Flóra 1838. „A fűvész örömei“ 1836. — Több cikket írt a M. Növénytani Lapokban. Kovács Gyulával pedig a „Magyar Flóra“ kiadását tervezték. — Mint klasszikus nyelvész is köteteket írt össze, különösen „Észrevételeiben“ fejtette ki nyelvészeti nézeteit. Fordított szanszkritből stb. — Mint magyar nyelvész is kiváló helyet foglal el tudósaink között. Főműve e téren: „A magyar mondat.“

*

Brassai temetése. Kolozsvár közönségének óriás részvéte mellett történt jun. 26 án szombaton délután 4—6 órakor. A belmagyar-utcai unitárius templom, hol a ravatal állott, négy óra előtt zsúfolásig megtelt a város előkelőségeivel, az intézetek és társulatok képviselőivel.

A hatalmas arányokban épült boltíves templom közepén feküdt a koporsó, délinövényekkel körülvéve és gazdagon elborítva koszorúkkal. Mindenkin erőt vett az elfogúltság, mikor az első gyászdal felhangzott, melyet az ipariskola növendékei énekeltek. Azután ünnepélyes csendben mondotta el eszmékben gazdag gyászbeszédét Ferencz József unitárius püspök. Fél ótkor megkondultak a harangok, midőn a gyászkocsiba helyezték a koporsót.

A menetet gyászbavont lobogóval az unitárus kollégium ifjúsága nyitotta meg. Részt vettek a temetésen a különböző közhivatalok és társulatok képviselői; köztük Esterházy Kálmán gróf, az Erdélyi Múzeum Egylet elnöke, Finály Henrik dr. és Kóváry László az Akadémia megbízottjai, s Kolozsvár egész intelligenciája és polgársága.

A halomba rakott koszorúkat külön szeker vitte a halottas kocsii előtt. A feketébe vont utcái lámpák szomorúan világítottak a nagy tudós utolsó útjára. A merre a menet elvonult, mindenütt sűrű tömeg állott sorfalat; s el voltak lepve a házak erkélyei, ablakai is.

Öt óra után ért a temetőbe a menet. A temető felső részén, a Bánffy György báró nefelejtsekkkel borított sirjának közelében ástak nyugovógyat a nagy halottnak.

A közönség levett kalappal állta körül a sir nyílása fölé helyezett koporsót s a dalkör halk éneke után a következő megindító beszédben bucsúztatta el a halottat Finály Henrik dr. az Akadémia nevében :

Gyászbá borúlt mélyen tisztelt Gyülekezet! A mikor itt együtt vagyunk, hogy hazánk és nemzetünk nemcsak legöregebb, de, merem mondani, legnagyobb tudósa földi maradványait örök nyugalomra a sirba helyezzük, illő és méltó,

hogy e sír szélén az ország legelőkelőbb és legtektintélyesebb tudományos intézete, a magyar tud. Akadémia emelje fel legelőbb búcsuszavát. Engem ért az a megtisztelő megbízás, hogy az Akadémia képiben búcsúzzam el az elhunyt nagyérdemű tiszteleti tagtól. Nagy feladat, ha úgy akarom teljesíteni, hogy búcsúzavam méltó legyen a megbízó Akadémiához és nagy halottjához; de merte... vállalkozni rá, mert hiszen Brassai Sámuelről kell szólnom! Brassai Sámuel nem volt egy intézet, egy felekezet, egy társulat embere: Ő az egész országé, az egész nemzeté volt, sőt, bátran mondom ki, Ő Európáé, Ő az egész művelt emberiségé volt. Nem sokára be fog hantolódni az a sír, a melyben egy ritka hosszú munkás és dicsőséges élet után nyugodni fog, csak egy kis földdomb fogja jelezni a helyét; bízom ugyan benne, hogy a hálás kegyelet, úgynevezett, állandó emléket fog állítani rá; de mind ez kicsiny és mulandó ahhoz az igazi örök emlékehez képest, a melyet Brassai Sámuel fáradhatatlan munkássága és hatalmas szelleme sikereiből maga állított magának és a mely élni fog, a míg emberek lesznek, az idők végtelenségeig; mert bátran mondom ki, hogy ma az országban nincs tudománynyal foglalkozó egyetlen ember, a ki Brassaitól nem tanult volna valamit.

Menj hát, drága porhüvely, foglald el azt a helyet az anyaföldben, a mely testednek pihenőhelyül van kijelölve. Halhatatlan szellemed él és élni fog bennünk és általunk a késő utókor nemzedékei emlékében, hervadhatatlan dicsőség babéraitól övezve. Isten veled, nyugodjál békében! Érdemeid fénykoszorúja lebegjen örökké sirhalmod felett!

Ezután Farkas Gyula dr. dékán intézte az egyetemi tanács megbízásából e pár meleg búcsúszót a koporsóhoz:

A kiket mindig nagyon szeretél s a kik téged mindig nagyon szeretünk, a te tanártársaid, most mélyen megszorodva álljuk körül a sírt, a mely a te poraidnak nyílt meg azon a földön, a hol egy ezeréves ország történetének nagy részében éltél.

Hát hiában voltak még terveink egymással! — a mi első protektorunk nem lehetett már a mi száz évet élt tiszteleti rektorunk az igazi idő elkövetkezével, s nem kelhett föl többé, a mit pedig oly erős óhajással reménylél, hogy jobban összeszedett gondolatokkal, jobban háláljad meg a mi háladá-tosságunkat.

Már most annak az átérzése kél bennünk és küzd a tökéletességért, a mit benned elvesztettünk. Csak homályos érzés maradhat, de így is sajnón fájó. Tudásos föltérts szintjére nem is emelkedhetik, mikor annyi tudás méltánylatának a kívánsága sugallja. Ennyit sokféleségével talán csak te egye-sítettél, a ki lángoló szeretettel az összes ösmerek igazságai iránt törekedtél éles bonczoló és összetevő elmével azok fölfogásának mindegyre teljesebb megközelítésére.

Mint méh virágról-virágra szállva, virágból a méznek valót, úgy szívta-d te magadba tudománytól tudományhoz térve a tudományok tárházaiból az ismereteket.

A lehetőség föltételei ugyan a te képességeidnek is határokat szabtak. Mikor hát mohó vágygyal terjeszkedtél szélteben a bölcséletiek birodalmában, — egyúttal a mélységekre is hatolni, neked sem adatott. De a hol időnkint megállapodtál, hogy a fenék felé törj, ott mélyre is hatoltál és — azután nem-csak látni tudtál és kincseket találtál, de ezekből sokat a fölszínre is hoztál s szorgosabban összegyűjtögetett drágaköveidet közvagyonná is tevéd.

Ezekből a drágakövekből épültek a magad kezeivel állított emlékköveid. Ám a hozzád méltó emlék kis részét őrzik és hirdetik csupán s e kis résznek is csak egy részét nekem, s csak más részeit másoknak, a kik egyben vesz-teglő munkásságra törekszünk.

Akad-é valaki sorainkból, a ki művelődésünk történelmébe olyanul illesztheti be majd egyéniséged képzetét egész tartalmával, a milyül abban

helyet érdemel, egy évszáznyi idő rohamosan változó szellemének, tudományos, művészeti, társadalmi jellemének iránymutatása szerint, átfogva mindazt, a mit örökségképpen készletben hagytlál s megjelenítve mindenkorra mindannak a jelentőségét, a mi benned fölhalmozódva élt és szinte már is nemzedékekre hatott.

Áldjuk a gondviselést, a mely megengedte, hogy elül a legfelsőbb helyről sugárzó elismeréssel, az élők serges méltatásra-buzdulását is megérhetted s melegen érző szíved ezektől elárasztva tehette utolsó dobbanásait. Mily szeretettel tekintettél reánk, a midőn rektor magnificensunktól vezetve, tudomány-egyetemünk nevében betegágyadhoz zárandokoltunk; mily jól eshetett lelkednek az igaz megbecsülés tudata.

Lényed egészének a képe teljes értéke szerint csak egy másik Brassai észvilágában rajzolódhatnék meg teljes valóságosságával. Vajha legalább közel-érő sejtése éljen mindig bennünk, utódainkra is átszármaszva s ezeket is ihletve, hogy búcsuszóznak, a mely most sirodra száll, csak e szűk házaeskában parolád hamvainak szőljön, lelked azonban emlékedben örökké velünk maradjon.

Azután gr. Esterházy Kálmán, az Erdélyi Múzeum-egylet elnöke beszélt a meghatottságtól reszkető hangon:

Valójában csak az halhatatlan a földön, kinek szelleme műveiben tovább él; és az Égiek választották ki azt, kinek sorsában a földi halhatatlanság jutott osztályrészül. Te drága Halott: a *classicus humanismus fölcent bajnoka és szellemi óriása* voltál; mint ilyen, nem földi javakat, hanem szellemi kincseket hagytlál örökölni nemzedetnek, felekezetetnek; ezért él emléked szellemi műveidben és vagy halhatatlan e szent földön, melyet édes hazádnak neveztl.

Az „Erdélyi Múzeum-egylet“ is keletkezésének felmerült eszméjétől kezdve élted végéig busásan részesült lapkadatlan hazafias munkásságodban és szellemi műveidben; él is emléked annak kebelében és mindenha tisztelt és bámult az. A múzeum-egylet nevében meghatottan mondok búcsút haló poraidnak. Isten hozzád! Isten veled!

Végül az uniárius főiskola gondnoka, Kozma Ferencz kir. tanfelügyelő mondott lendületes búcsú beszédet:

Feltartóztatunk nagy útdabban még egy pillanatra, kedves halott! hadd nyomja szelid és feunkölt homlokodra búcsúcsókját a kolozsvári uniárius főiskola, mely Neked első nyilvános iskolád volt, s melynek szellemi kincseit soha senki olyan fejedelmi bőkezűséggel vissza nem fizette, mint Te tetted.

Még akkor is és azután is, midőn sas-szárnyaid magas röptével e szűk hajlékból kiemelkedtl s a nemzeti művelődés és tudományos élet tágas tért és palotákat nyitott meg tüneményszerű talentumod előtt: a gyermeki hűség szeretetével halmoztlad el azon szerény hajlékot, melyben tanulásod és tanításod páratlanul nemes szenvedélyének hoztlad első áldozataidat.

Az ifjúság, melynek jóltevője, a tanítói kar, melynek Sokratese és az előljáróság, melynek díszje voltál, mindig érezte közelséged melegt és azt a boldogító hatást, mit egy erkölcsi és szellemi nagyság ellenállhatatlan gyakorlat környezetére. S hogy e hatás rajtlunk kívül oly sokakra terjedtl ki, mint csak a legkiváltságosabb keveseké e hazában: még inkább növelte a mi ragaszkodásunkat, tiszteletünket és szeretetünket Irántad.

S midőn most úgy látszik, mintha elveszítenénk — s rá gondolunk a hihetetlenre, hogy ajkaidnak bölcseségén többé nem csünghetünk, jóságos szemeidnek barátságos tekintetén föl nem melegedünk: a nagy veszteség tudatában megszakgatnlók ruháinkat és az igaz fájdalom könnyeivel elárasztanók koporsódat.

De ha életed hatalmas folyamán innen az örökkévalóságba való torko-

lásától visszatekintünk s látjuk annak a látatlanba elvesző eredetétől kiindulva termékenyítő kanyargásait, — ha végig tekintünk azon a befejezett tökéletes életen, mely századunk minden nemes törekvéseiből és munkájából bőven kivette és végrehajtotta a maga részét, — ha látjuk a Gondviselés bőkezűségét, kiírasztva Reád szellemi kincseinek sokaságát s megáldva mindvégig a százados tölgy életerejével azok értékesítésére, — ha meggondoljuk, hogy Te a XIX-ik évszáz magyar renaissanceának élő typusa maradsz az iskolában és életben, tudományban és irodalomban s lelkednek minden nemes tűzét kibogtattad az elalvó mécs utolsó lobbanásáig, s hogy minket ez élő fény, utódainkat életed, jelmed és munkásságod mesés híre és példája örökké buzdítani és lelkesíteni fog: megilletődve bár, de azon tudattal adjuk át az anyaföldnek porhüvelyedet, hogy Te velünk vagy és velünk maradsz, mert a ki száz évet úgy él, mint Te éltél, az halhatatlanságát már e földön megkezdte.

Az élet látóhatárának szélén, fényének teljességében, csendesen lenyugodó napod szelid sugarait lelkünkbe zárva, bízunk, mint Te bíztál — az ismétlésben. Isten veled!

Az unitárius gymnasium énekkara gyászdalokba kezdett, s a koporsó lassan ereszkedett a föld alá. Ezalatt a közönség darabokra szedte szét a koszorukat és mindenki igyekezett egy-egy babérlevelet, vagy hervadó virágot szerezni emlékül a nagy halott koszorúiból.

Hat óra volt, mikor a gyászoló gyülekezet szétszlott a temetőből s Brassai bácsi teste át volt adva az anyaföld porának, melyből lettünk s melylyé mindannyian válni fogunk.

*

Brassai-ünnepély Toroczkó-Szentgyörgyön. A vadregényes Székelykő lábánál fekvő kis falu kegyeletes és igen szépen sikerült ünnepet ült jul. 18-án: Brassai Sámuel szülőházának emléktáblája leleplezését.

A rendező bizottság, élén Thorotzkay Lajos földbirtokossal, mindent elkövetett, hogy az ünnepély jól sikerüljön és nem hiába. A vidék intelligentiája és népe, Tordáról mintegy tíz kocsis vendég, Kolozsvárról szinte ugyanannyi sietett a vadregényes szép vidékre, a hol Brassai bölcsője ringott és gyermekkorát töltötte. Az idő is kedvezett, s az ünnepély lélekemelő hangulatban folyt le.

Kolozsvárról ott volt: Nagy Lajos unitárius esperes családjával, Szabó Sámuel tanár, Márki Sándor, Szádeczky Lajos, Szabó Dénes, Apáthy István és Budai Károly egyetemi tanárok, a M. Tud. Akadémia, kolozsvári egyetem, Erdélyi Múzeum képviselőiben, Boros György unit. coll. tanár Pákey Lajos, Geréb Márton ref. főgymn tanár, többnyire családjokkal együtt. A budapesti földtani intézet is képviseltette magát Roth Károly geologus által.

A Kolozsvárról érkező küldöttségeket, vendégeket mozsárdurrogással, harangzúgással fogadták a zöld galyakkal, nemzeti zászlókkal feldiszipített faluban, melynek piacán a nép ünnepelőben, a toroczkai zenekarral az élén várta a vendégeket.

Megérkezés után villásreggeli volt Thorotzkay Sándor vendégszerető házában s aztán a templomba hívó harangszóra mindnyájan

az unitárius templomba gyűltek, a hol Nagy Lajos unit. esperes megható imában adott hálát a Mindenhatónak, Brassai érdemeit a következő szívhez szóló szavakban méltatván:

Mindenekben minden, Böles és igaz Isten! Ime a te néped Ünnepe!ni jöttünk, Jer légy te is közöttünk! Téged imádunk.

Rendkívüli ünnepélyre gyűltünk egybe édes Atyánk Istenünk! Egy nagy embernek emléke körül csoportosulnak érzelmeink és gondolataink — de azért a dicséret, egyedül téged illet.

Téged imádunk, téged dicsérünk mindenekelőtt Atyánk Istenünk; hiszen te alkotad, te tartod fenn nemcsak a természeti világot megmérhetetlen, belátatlan nagyságában tüneményeivel, szépségeivel, kincseivel és áldásaival; Te adtad nekünk a föld kerekén ezt az édes hazát, határain égbe nyúló sziklakkal, erdős bérceivel, virágos völgyeivel és termékeny rónáival; hanem az idők folytán a te akaratodból állottak és állanak elé a szellemvilágnak is fénylő nappjai, ragyogó csillagai, az emberiség nagy alakjai; azok a kiváló emberek, kik mint *dalnokok* fenséges gondolataikkal gyönyörködtetik a fogékony lelkeket; mint *p-ófélták* intve, lelkesítve vezérlik a népet az igazság útjába; örködnek a nép hit- és erkölcsi élete felett; mint *művészek* alkotnak örök szépet építészetben, festészetben, szobrászatban, zenében és szónoki beszédekben; mint *tudósok* kutatnak, vizsgálnak, különféle ismereteket gyűjtenek, a tudomány fáklyája mellett bevilágítják a természet titkait, törvényeit, az éjnek homályát, a tenger mélységeit, a csillagok futását, a napok rendszerét; mint *bölcsek* tanulmányozzák az emberi lelket, az érzelmeket, gondolatokat, megfigyelik az észjárását, a nyelv kifejezéseit, majd irányozzák az ember gondolkozását, szellemi életét és erkölcsi munkásságát — és mint *tanítók*, az életbe viszik az ismereteket, elhintik a szépnek, jónak és igaznak magvait az iskolában, meggyökereztetik az ifjúság lelkében a haza szeretetét. Mind e nagy alakjai a szellemi világnak egyszersmind díszei, jóltevői az emberiségnek, s mert mindnyájan téled származnak, te ihleted és vezérled őket, azért a hálaadás, dicséret, egyedül téged illet, édes Atyánkat, Istenünket.

A szellemvilág e nagy alakjai, az emberiség eme díszei közé tartozik ama nagy férfiú is, kinek emlékére a jelen ünnepélyt szenteljük, hódolattal, hálás érzelmekkel az ő érdemei iránt, de a te Istenségednek imádása mellett. Nem a halottat siratjuk már benne, hanem az ő halhatatlanságán örvendezünk és magasztalunk tégedet Istenünket.

Magasztalunk téged, mert *tőled* származott az Ő élete is, születésével *tőled* költözött be az öröm és vidámság a szerény papi házba, melyet a hálás kegyelet ma már emléktáblával jelölt meg; *általa*d nevedet a gyermek erőben, egészségben; te halmoztad el őt annyi és olyan szellemi kincsekkel, minők kevés halandónak jutottak osztályrészüél; te vezértelad őtet a tudományak, a bölcsességnek utain; te buzdítottad őt szellemi kincseinek, ismereteinek közlésére élő szóval és írott művekben, iskolában és egyetemen, magán és társaskörökben, önállásra az eszmék, gondolatok és kifejezések tisztasága és szépsége felett és olyan nemes emberbaráti cselekedetek elkövetésére, melyek az ő emlékéet színtoly nagygyá teszik, mint tudományos működése; és hogy legyen ideje lelke gazdagságának közlésére, gyümölcsöztetésére megáldottad őt oly erős testi szervezettel, munkaerővel és oly hosszú étellel, mely magában átmenetnek látszik a halhatatlanságra.

Atyánk, Istenünk! bár nem mindnyájan e kised templom hívei, de egy gondolatban és érzésben összeforva buzgón imádunk és kérünk tégedet: adj édes hazánknak, nemzetünknek hozzá hasonló nagy embereket, bölcseket, tudósokat, jóltevőket, hogy művészet, tudomány jó ízlés virágozzék hazánkban nemzetünknel. A nagyoknak emlékéet, tiszteletét, tartsd fenn közöttünk, hogy ez emlékbén, tiszteletben szálljon fel a lélek, buzduljon fel a kebel, nyerjen erőt, kitartást az akarat. Adj hazánkban békességet, mezeinkre áldást, hogy a

tudomány és művészet bajnokai nyugodtan és zavartalan folytathassák munkálkodásukat hazánk javára, neved dicsőségére. Amen.

A torozskai zenekar a Hymnust zengte el, a mely után a templomot zsúfolásig megtöltött díszes közönség az unit. papilak előtt elhelyezkedve, a felállított tribünről először Thorotzkay Lajos tartotta költői lendületű szép leleplező beszédét.

Azután Márki Sándor, a M. Tud. akadémia nevében tartotta a következő beszédet:

„Kegelettel állunk meg e ház előtt, melyben Brassai Sámuel született. Egy egész század siketítő lármáján keresztül is hallani véljük az édes anyai csók gyöngéd csattanását, mely az újszülöttet üdvözölte. Ez a csók oltotta a gyermek szívébe a szeretetet, mely hathatossá tette a férfiú munkáját, s derültté rózsákkal telezört koporsójában az aggnak arcát.

S az édes anyának rácsos, kiesi virágos kertjében, vagy odabenn, a barátságos szobákban, látni véljük a gyermeket, a mint édes atyjának, a papnak útmutatása szerint, kielégíthetetlen tudásvágygyal bújja a könyveket, hogy megszerezze az ösmeretek elemeit, magát a tudományt, melynek az oly kritikus század végén Nestora lett. Ebben a házban kezdődött az az út, melyre a rózsás-arcú gyermek édes szüleinek gyűgyötetető szavai közt lépett s a melyet a görnyedt agg egy ország, az egész művelt világ gyávása közt ott fejezett be Kolozsvárt, a házsongárdi temetőben, valahol az Apáczai Cseri János sirja mellett.

Apáczai és Brassai Magyarország legnagyobb két encyclopaedistája. Kétszáz esztendő választja el működésüket, talán csak arasznyi köz sirjaikat, egy pókháló szála sem földadataik tömegét. Szívökben a többfelé szakadt hazát, hatalmas agyukban a tudományok összességét kellett egyesíteniök.

Brassai oly korban született, midőn Kazinczy egymaga végezte egy magyar tudományos akadémia munkáját; s oly korban hunyt el, midőn a Magyar Tudományos Akadémia úgy gyászolta őt, mint hatvan esztendőtl fogva lankadatlan buzgóságú tagját. Akkor egyetlenegy tudós társasága sem volt az országnak, ma minden valamire való városnak meg van a maga tudományos irodalmi, vagy közművelődési egyesülete.

Manap, midőn a szakszerűség túlságokba téved, alig érthetők azok az egyetemes ösmeretek, a mik Brassainak világhírt szereztek s alakját a nagy közönség szemében a múlt századbéli Hatvani professorehoz hasonló bűbajos ködbe burkolták. Minden téren kirívó hiányokkal találkozván, annak a kornak általánosságra kellett törekednie s tartózkodnia a mostaninak szédítő egyoldalúságától. Mentől inkább fejlődött a szakszerűség, az encyclopaedistáknak annál keserűbben kellett fogadniok a bírálatot, mely tudásuk hézagait olykor kiméletlenül tárta fel. De tévednek, a kik azt hiszik, hogy mindez csökkentette a kölesönös megbecsülést s hogy az akadémia régibb tagjainak mulasztását az újabbak kegyeletének kellene jóvátennie.

Brassai az akadémianak csaknem kezdetlől fogva tagja volt; a Magyar Tudós Társaság az idén, szeptember 7-én ülte volna meg levelező-taggá választásának hatvanadik évfordulóját. Azt a koszorút, melyet most hatvan éve nyújtott, időnkint újjal cserélte föl az akadémia, rendes, majd tiszteleti tagjainak sorába emelvén őt. Milyen ünnepe lett volna az a magyar tudományos társaságnak, midőn pár hét múlva hatvan éves tagját, a magyar tudósok Nestorát kell vala üdvözölnie!

Az isteni gondviselés másképen végezett. Mi fiatalabbak, a régiek nyomdokába lépve, a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából kegyelettel veszünk most részt azon az ünnepen, melyen nagy fiának szülőházát Torozskó-Szent-György községe emléktáblával jelöli meg. Ez a tábla egy munkában töltött század tanulságaira hivatkozva fogja hirdetni a hazának, hogy »nagygyá csak fiai szent akarátja teheti«. Legyen ez a ház szentély, hová e kies vidék

lakói a cselekedni tudó hazaszeretet megtanulására járjanak. És áldja meg az Isten ezt a házat, ezt a földet, ezt a hazát!“

Ezután Szádeczky Lajos a kolozsvári egyetem nevében mondotta a következő beszédet:

„Tisztelt ünneplő közönség!

A kolozsvári m. kir. Ferencz József tud. egyetem nevében üdvözlöm e felszentelt házat, a hol napvilágot látott az, ki mint nap világitott tudományos életünk egén egy hosszú hosszú emberöltőn keresztül.

Itt született tehát Brassai Sámuel. Elmondhatta ő is a költővel, hogy:

„Kisded hajlék hol születtem“

és mi hozzá tehetjük, hogy ennek a kisded hajléknak nagy része van abban, hogy igénytelen szülötte olyan nagygyá lett, hogy kortársai közt tudományával annyira kimagaslott, mint egykor szent László vitézei között. Mert a szerény papilaknak meg van az jó tulajdonsága, hogy ott csak szellemi kincseket lehet gyűjteni, a ki onnan magasra akar emelkedni, annak lelki szárnyakat kell növelnie.

Itt kezdette Brassai az önművelésnek azt a titáni munkáját, mely őt mindnyájunk tanító-mesterévé avatta föl. Mi már csak mint mestert, mint ősz patriarchát ismertük: itt ismerték őt — bár réges-régen — mint gyermeket, ki magasatos hivatására önjerején művelte magát.

A lélektan búvárai megállapították azt az igazságot, hogy az ifjúkori benyomásoknak, a környezetnek nagy hatása van a lélek tulajdonságai kifejlődésére.

A ki tehát Brassai lelki nagyságának eredetét kutatni akarja, annak el kell zárándokolnia e kisded hajlékhoz, az ő szülőfalujába, e vadregényes istenáldotta vidékre s itt kell keresnie az ő nagyságának első nyomait.

Itt a természet eme nagyszerű templomában, a vadregényes Székelykő lábánál, a Toroczkó hasadéka ritkaszép panorámája közelében, a hol minden fűszál, virág és szikla a természet hatalmáról beszél: itt szerette meg Brassai a természetet s lett *természettudóssá*.

Itt született meg benne a *bölcsész*, a ki a természet mellett az emberiség eredetét, hivatását és a mindenség titkait fűrészte és tanulmányozta.

Itt, hol a földművelés és bányászat az embert verejtékes munkára szoktatta, sajátította el azt a kitarító szorgalmat, fáradhatatlan tevékenységet és munkabírást, melynek egésze élete szakadatlan láncazata volt.

Itt, hol a népben annyi művészi érzék lappang és hajlam mutatkozik, viseletében, dalában, zenéjében: itt szerette meg Brassai a *művészetet*, mely kedélyét öregsége napjaiban is felvidította.

Szülőföldjétől örökölte azt is, a mi Brassai egyéniségének egyik legerősebb jellemvonása volt: azt az erős *nemzeti érzést*, nyelvünk sajátosságának, törvényeinek, szellemének azt a mélyseges ismeretét, mely nyelvtudományi munkáit oly becsekké teszi s a mi őt nyelvünk tisztaságának, őseredetiségének éber őrvé tette a közéletben is.

És végül (ha lehet e sorozatnak vége) itt szerette meg a *magyar történelmet*, melynek sokáig szintén tanára volt, a természet és emberi kéz alkotta eme szikla és várbástyák között, hová a mult századok zivatarai elől messze vidék népe menekülgetett s a hol a népregékben „száll az ének szájról szájra“ a mult idők nagy eseményeiről.

Itt lett Brassai nemcsak e vidék szülötte, de egyszersmind e vidék legnemesebb eszményi képviselője. Azt a közszellemet, melyet itt a századok folyamán magyar őserő, székely vitézség és német munkásság megteremtett, Brassai nemcsak elsajátította, hanem nemzeti közkinccsé is tette szelleme, hatása, munkái által.

Ezért áldjuk emlékéit mindannyian, kik szellemi örökösei vagyunk.

Ezért üdvözlöi Brassai szülőházát, faluját és vidékét a kolozsvári tud.

egyetem is, melynek Brassai alapításától kezdve 12 évig kitünő tanára, első prorectora, majd rectora volt, a tudománynak ott is, mint mindenütt, erős bajnoka, az ifjúságnak szelid vezetője, lelkesítő példányképe.

Itt, hol bölcsője ringott: ott, hol sírja domborúl: egyenlő kegyelettel ápoljuk emlékét.

Bölcső és koporsó ikertestvérek. Brassai kegyelete testvérekké avatta Toroczkó-Szentgyörgyöt és Kolozsvárt.

Az ő szelleme lebegjen e falu és vidék felett, az lelkesítse nemes munkásságra, haza- és tudományszeretetre ennek lakosait. Áldott emléke éljen közöttünk most és mindörökké!¹⁶

Apáthy István az Erdélyi Múzeum nevében tartotta a következő beszédét:

Tisztelt ünneplő közönség! Az Erdélyi Múzeumegylet is kötelességének tartotta, hogy a mai kegyeletes ünnepélyben részt vegyen; s én büszke vagyok reá, hogy ez alkalommal annak a testületnek képviselői között lehetek. Hisz az Erdélyi Múzeumegylet a legméltóbb öntudattal állhat e helyen, mert Brassai Sámuellel mint történetének egyik legkimagaslóbb alakjával, egyik legfőbb díszével dícekedhetik. Brassai Sámuel az Erdélyi Múzeum tárainak hosszú időn át igazgató-őre s egyik megteremtője volt; Brassai Sámuel élete végeig nem szűnt meg az együletet, mint alelnöke, böles tanácsával támogatni.

De a büszkeség és hála kettős köteléke nélkül sem mulasztotta volna el, hogy ily ünnepen, mint a mai, részt ne vegyen. Örömmel tölt el mindig, ha látjuk, hogy hazánk közönsége kezdi kellőképp becsülni nagyjainkat. A nemzeti önértetnek fogyatékosságára vall, ha egy nép nem adózik eléggé nagyjai emlékezetének. Legfőbb ideje, hogy az eddignél többet adózzék hazánk is. Egyik legnagyobbunk emlékének megörökítésében Toroczkó-Szt.-György, ime, mindenneknek előtte jár, s azért az Erdélyi Múzeumegylet nevében sokszorosán üdvözlöm.

A Brassai Sámuel dicsősége reánk is visszasugárzik, s a nagy férfiú szülőhelye ne vegye tőlünk rossz néven, ha a most reá özönlő fényből részt kérünk mi is. A maga nemes egyszerűségében tele fényvel ez ünnep és még a halhatatlannak csak minapi elhunytja se vonhat gyászt reá, mert Toroczkó-Szt.-György helysége e táblával mégis csak örömmel kiáltja világgá: Brassai Sámuel az én falaim között született! Az Erdélyi Múzeum-egylet pedig lelkéből kívánja, hogy végtelen időkig álljon itt e tábla!

Boros György a kolozsvári unit. collegium és a Dávid-Ferencz-Egylet nevében beszélt ekképen:

Tisztelt gyülekezet! A kolozsvári unitárius főiskola és a Dávid Ferencz-Egylet nevében állok ezen a helyen. Ezelőtt 85 évvel történt, — a képzelet sebes szárnyú sas s elfárad mégis mire oda ér — egy sovány, sугár kis fiu megjelent a kolozsvári unitárius Alma Mater nagytekintélyű és tudós professzorai előtt, hogy első vizsgáját letegye. A vizsga oly kitünően sikerült, hogy a professor urak a falusi gyermeket nagy örömmel sorozták be a főiskola tanulói közé. Ez a fiu a toroczkó-szentgyörgyi pap Brassai Sámuel fia, mai megemlékezésünk tárgya, Brassai Sámuel volt. Itt ebben a szerény papi lakban dobbant meg az örömben úszó édes anyai szív a kis gyermek első hangja hallatán; itt ringott bölcsője. Tizenhét éves koráig legtöbbet volt ebben a hajlékban, mert az iskolában csak egy pár esztendő telt. Az édes atyai kéz böles intései, az édes anyai szív nemes sugalmi adták meg az ifjú léleknek azt a bámulatos erőt, melylyel már mint ifjú belépett a tudomány csarnokaiba és azután egyszer föllépett mint amaz intézet tanára, mint jóltevője, majd mint felügyelő gondnok, mindig mint éltető szelleme. Az egykori zsenge ifjú egy hosszú élet terebélyes fáját, ellátva a tudománynak csaknem minden ágával, állította oda az Alma Mater mellé. E fa védelme alatt a Brassai név dicsősé-

gében biztosan fog pihenni az unitárius főiskola késő évek multán is. Dr. Brassai az emberi kor közönséges határán túl, a tanintézetek küszöbét mint tanár ott hagyta, de a helyett, hogy mások példája szerint félre vonult volna, egy ifjú csemetét vett ápolása alá, az éppen megalakult Dávid-Ferencz-Egyeletet és azóta mind ez ideig, ifjakkal sem gyakori lelkesedéssel, munkával és mindig kész áldozattal életre kelni és virágozni segítette azt, hogy ápolja a józan vallást és a tiszta erkölcsöt.

Milyen csodás megnyilatkozásai az istenies erőnek az emberben!

Abban a születésben, melynek ma ünnepet szentelünk, éppen úgy, mint a világegyetemben minden jelenségben egy bölcs akarat erejének megvalósulását látjuk és azt mondjuk: a véletlennek műve nincs. Magáénak mondhat a látszat után sok nagy tényt, de mi nem elégszünk meg addig, míg nem leljük föl az események bölcsőjét.

Az előtt a nagy lélek előtt, mely egy országot számos emberöltőn keresztül tiszta gondolattal, józan bölcsességgel táplált, kalaplevéve hajlunk meg, de a hála érzete itt ezen a helyen, a szent jászol közelében fogja el szívünket és örvendünk, hogy fölleltük azt, hogy elhozhattuk ide szívünk érzésének aranyát, hálánk lehelletének tömjénfüstjét. Itt egyenlő érzéssel mondjuk: áldott legyen ez a hajlék, a melyben született Brassai Sámuel, őrizze azt a hálás kegyelet időről-időre, nemzedékről-nemzedékre.

Végül Józan Miklós toroczkai unit. lelkész szavalta el ódáját.

A leleplezés után társas ebéd volt, több mint száz terítékkel, melyen toroczkai díszbe öltözött leányok szolgáltak fel s a toroczkai zenekar játszott nemzeti és népdalokat.

Az ebéd lelkes hangulatban, szellemes pohárközöntőkkel fűszerezve, 2 órától 4-ig tartott s utána a remek szép Thorotzkay-park megtekintése után kocsikra szálltak a vendégek s részben Enyed, részben Torda felé siettek a vasúthoz a vadregényes szép vidékről, kegyeletes, lélekemelő szép ünnepély kedves emlékével gazdagon.

Jakab Elek.

Az erdélyi történetírást nagy veszteség érte szentgericzei Jakab Elek, országos levéltárnok és a M. Tud. Akadémia r. tagja, munkás életének 78 évében f. é. júl. 23-án a budai szt. János-kórházban történt halálával. Számos történeti munkája mind Erdélyről szól, melyekben majd egy-egy kimagasló történeti alak életrajzát írta meg (Dávid Ferencz, János Zsigmond, Az utolsó Apafi stb.), majd egy-egy korszak történetét rajzolja (mint „Szabadságharcunk történetéhez, visszaemlékezések 1848—49-re“, „br. Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnpöre“ stb.) Legfőbb munkája „Kolozsvár története“, melyet 3 vaskos kötetben nagy részletességgel írt meg (1870-ben és 1888-ban jelent meg), ugyanannyi Oklevéltárral és egy kötet „Kolozsvár története világosító rajzai“-val (1870.), melynél teljesebb története (minden fogyatkozásai mellett is) egyik városnak sincsen. Élete utolsó éveiben Udvarhelyvármegye monografiáján dolgozott, melyben a székelyek eredetének sokat

vitatott kérdésével behatóan foglalkozik, mint a hun eredetnek hívéje és lelkes védője. A fejedelmi korszaknak vége felé haladt, midőn a halál kiragadta a tollat kezéből, de a munka $\frac{5}{6}$ része megvan s már ki is van nyomva.

Munkás élete folyásából álljanak itt a következő adatok:

Jakab Elek, 1820. febr. 13-ikán Szent Gerliczén (Marostordam.) született, az algymnasiumot Székely-Kereszturon az unitáriusok iskolájában, bölcséleti, és jogi tanulmányait Kolozsvárt az ev. ref. kollégiumban végezte. Egy évig gyakornokoskodott a marosvásárhelyi kir. táblánál, azután 1841-től a kincstárnál Nagyszebenben tiszteletből szolgált 1848. ápr. 5-ig. Szabad óráiban átkutatta az ottani kincstári s fiskusi levéltárt, a szász nemzet levéltárát, a báró Bruckenthal-múzeumot. 1846—47-ben a közügyigazgatósággal Kolozsvárra ment az országyűlésre s az ügyvédi vizsgát letette. 1847-ben Maros-zék táblabíróvá választotta. 1848-ban a magyar szabadságharczhoz csatlakozott és Erdélynek máj. 31-én kihirdetett egyesülését Magyarországgal, mint az ellenzék küldötte vitte hírül a magyar miniszteriumnak. Midőn gróf Batthyány Lajos felhívást intézett az állami hivatalnokokhoz, hogy lépjenek a honvédek sorába: mint közlegény belépett a 15-ik, Kossuth-huszárezredbe; e minőségben hét hónapi szolgálat alatt résztvett Bem mellett az erdélyi és bánági hadjáratban. A piskii győzelem alkalmával hadnagygyá, utóbb főhadnagygyá s a háboru vége felé alkapitánygyá léptették elő. Részt vett számos csatában s egy alkalommal Bem a harmadosztályú érdemrenddel díszítette föl. 1849. aug. 17-én Dévánál tette le a fegyvert és mint fogoly ment át csapatával az orosz táborba. Nagyszebenbe vitték és ott 1850. ápr. 26-ig fogva tartották. Jó emberei közbenjárásával szabadult ki; nevét a kincstári hivatalnokok sorából törölték s egy ideig szülőhelyére internálták. Ekkor kis gazdaságát művelte.

1854. nov. 10-én Kolozsvárra ment, hol a téli hónapok alatt dolgozott és tavasszal birtokára költözött. 1856-ban állandóan Kolozsvárra telepedett és nőül vette az erdélyi főkormányzók levéltára igazgatójának: a tudós Mike Sándornak leányát, Rózát. Majd gróf Mikó Imrével érintkezésbe lépven, közreműködött a gazdasági egyesület, erdélyi múzeum, nemzeti színház, stb. alapításában. Már ez alkalommal irodalmi téren is ismert nevű író lévén, Debreczei Márton Kiovi csata cz. eposza kiadásánál is közreműködött és az Erdélyi Történelmi Adatok cz. gyűjtemény szerkesztésében részt vett. E czélből gr. Mikó költségén sokat utazott és kutatót az erdélyi levéltárakban.

1861-ben az erdélyi kir. kormányzók levéltárában alkalmazták, 1863-ban aligazgatóvá, 1867-ben igazgatóvá nevezték ki. 1873-ban az erdélyi országos levéltárnak Budapestre való áthelyezése kimondatván, ez ügyben a kormány megbízásából tervet nyújtott be a belügyminiszterhez s ezután reábizták a levéltár föllállítását. 1874-ben tanulmány-

útat tett Európa nevezetesebb városaiban, tanulmányozván a levéltárakat. 1875-ben országos allevéltárnokká nevezték ki.

A m. tud. akadémia 1870-ben levelező, 1889-ben rendes tagjává választotta. 1875-ben hozzáfogott az akadémia levéltárak rendezéséhez s azt pár év alatt bevégezte.

Irodalmi működését kora ifjúságában kezdette. 1839-ben a kolozsvári unitárius kollégium Remény című albumában jelentek meg költeményei, majd az Athaeneumban és a Honderűben. Később hírlapi működést fejtett ki nagy buzgalommal. Irt társadalmi, közgazdasági czikkeket és tanulmányokat az akkori folyóiratokban és lapokban, tudósításokat, harcztéri tudósításokat is. Később történeti és levéltári szakezikkeket, történeti adatokat közölt nagy mennyiségben. 1848. jun—aug. ban az Erdélyi Híradót is szerkesztette.

Legfőbb munkája Kolozsvár története, melyben a legrégebb időtől 1848-ig megírta a város történetét. E művén kívül még vagy 23 műve jelent meg.

Munkás élete után legyen csöndes örök nyugalma, emlékét őrizzük meg kegyelettel, úgy itt a bérczes kis hazában, melynek múltjával élete java részén át foglalkozott, mind ott a fővárosban, hova végül sorsa vezette s hol (a budai temetőben) feltalálta örök nyugovó helyét is.

— **Udvarhelyvármegye monografiája**, melyet a vármegye megbízásából *Jakab Elek* dolgozott, befejezetlenül maradt hátra az író a nyár folyamán oly váratlanul bekövetkezett halálával. A 30 nagy 8-adrét ívre tervezett munkából 21 ív már kinyomva, 1—2 ívnyi kézirat még a nyomdában van s 1—2 ívnyi kidolgozott rész maradt hátra az író hagyatékában. Az eddig kinyomtatott rész első fele Udvarhely vármegye természeti leírása után (2 ny. ív) a a hunok történetével és a székelyek hun származásának vitatásával foglalkozik (10 ny. ív) A harmadik részben a királyok korszakát tárgyalja (13—16 ív). A negyedik rész az erdélyi nemzeti fejedelemség korszakáról szól (16—21 ív), melyben az eddig kinyomtatott utolsó fejezet Bethlen Gábor korát tárgyalja. Az elhunyt történetíró családja, a vármegye ama kívánságára, hogy fejeztessék be valaki által a munkát, felszólította folyóiratunk szerkesztőjét, hogy folytatná és végezné be a csonkán maradt művet. *Jakab Elek* munkája, mely hír szerint a fejedelmi kor végéig meg van írva, így csonkán is értékes hagyatéka a megboldogult történetírónak.

— **A székelyek története** megírásához *Szádeczky* Lajos a nyári szünet folyamán hozzá fogott, miután a Székely Oklevéltár VI. kötetét, mely a XVII. század történetére igen gazdag anyagot tartalmaz, a Székely Történeti Bizottság kiadásában közrebocsátotta.

Erdély néprajza. Az E. K. E. Erdély néprajzának népszerű formában való megírását tervezi. A munka az összes erdélyrészi nép-

fajokat be fogja mutatni és e czélből legközelebb néprajzi írókat kér fel, hogy az egyes népfajokat tanulmányozni és leírni szíveskedjenek. A munkát színes illusztrációk fogják díszíteni. Az egész műnek szerkesztője a kiváló néprajzi tudós, Hermann Antal dr. lesz, a ki a munkának tervvázlatát el is készítette és kijelölte azokat a munkatársakat, a kik neki segédkezni fognak. Az E. K. E. a Néprajzi társaságot is felkérte, hogy a szép vállalatot támogassa.

Hankó Vilmos dr. „Székelyföld“ cz. műve, melyet az E. K. E. adott ki, legközelebb angol nyelven is meg fog jelenni. A fordítást egy kiváló angol író végzi, a ki teljesen bírja a magyar nyelvet, sőt „Vándorlás Magyarországon“ czímmel Magyarországról egy útleírást is írt. A nyomtatást és kiadást a híres Murray J. londoni kiadó cég fogja végezni E munka révén az erdélyi résznek legszebb pontját, a természeti szépségekben, fürdőkben, ásványvizekben stb. gazdag Székelyföldet a legalaposabban fogja megismerni az angol közönség.

„Egy könyv“ a czíme annak a 15 íves kötetnek, melyet a kolozsvári ev. ref. egyházköztség adófizető tagjai számára *Gidófalvy István* dr. állított össze. A könyv két részre oszlik. Az első — nagyobb — rész jónevű írók cikkeiből és költeményeiből áll; a második felében az adófizetők névsora van, mely nem tartozik reánk. A könyvet azért is elismerés illetheti, mert nem felekezeti egyoldalúság műve, hanem általános értékű munka. A kolozsvári ev. ref. egyházköztség jelenlegi irányzatáról és állapotáról is tájékoztat ugyan, de fő becsét mély erkölcsi tartalma adja, mely elmékedéseiben, tanításaiban s társadalmi kérdéseink tárgyalásánál nyilvánul benne. Azok a cikkek, melyek az említett tárgyakban szólnak, csaknem kivétel nélkül közérdekűek.

— **Udvarhelymegyei Turista-Kalauz** jelent meg nemrég Kolozsvárt *Molnár Károly* és *Vajda Emil* dr. tollából számos képpel a Radnóti Dezső által szerkesztett „Erdélyrészi Úti-Kalauz“ II. füzete-ként (16 r., 45 l.), mely a kellő tömörséggel ismerteti Udvarhelymegye nevezetesebb vidékeit, helyeit: Sz.-Udvarhelyt, Budvárát, a homoródmási barlangot, Homorod-fürdőt, Szentkeresztbánya mellett a Dobogó- és Lobogó-fürdőket, Király-fürdőt, Korondot, Parajdot, Szovátát stb. és az útirányokat a vármegye területén minden irányban. Ára? (Bár Kolozsvármegye Úti-Kalauza is megjelenne valahára!)

Dévai Biró Mátyás régi magyar könyvét *A tíz parancsolatról* stb., melynek mindössze egy teljes példánya ismeretes a mi Erdélyi Múzeumunk könyvtárában, az eredetivel egyező betűhű kiadásban közrebocsátotta a M. T. Akadémia az eredeti czím alatt: *Az tíz parancsolatnac, Ah hit agazatainac, am Mi At'a'ncnac, aes ah hit petsactinec roeviden valo mag'arazatt'a. Mat'as Devai*“ stb. (Budapest 1897.) 112 lapon a könyv keletkezésére vonatkozó becses jegyzetekkel 115—

142. l. Az eredeti Krakkóban nyomtatott 1543. előtt valamely évben. 9 Dévay Mátýásra vonatkozó oklevél is van adva a végén.

— **A magyar történeti irodalom 1895-ben** időrendben csoportosító, összegező és méltató ismertetését állította össze dr. *Mangold* Lajos tanár íróársunk a berlini „Jahresberichte der Geschichtswissenschaft“ számára a legrégebb időktől a legújabbig, a nagy történeti munkáktól a legapróbb értekezésig. Rengeteg nagy gonddal készült munka, a mely megmondja: ki mennyivel vitte előbbre történettudásunkat az 1895. évben.

A pusztaszeri monostor kegyurai, *Karácsonyi* János akadémiai székfoglaló értekezése jelent meg nem rég az Akadémia Értekezései között, a mely kimutatja, hogy a monostor legfeljebb az 1110—40 évek közt keletkezett és pedig a Bár-Kalán nemzetség építtette, melynek első ismert nevezetes tagja Kalán pécsi püspök 1183—1218 között s melytől az Émeni, Ellősy, Szentszalvátory, Bány és a szeri Pósa-család származott. A kitűnő értekezés ára 75 kr. (78 l.)

Az ausztriai császári czím fölvételéről tartotta *Nagy Ernő* székfoglalóját, mely az Akadémia Értekezései között most jelent meg és főképen közjogi szempontból fejtegeti az ausztriai császári czím jelentőségét. (39 l. Ára 40 kr.)

Két emlékbeszéd jelent meg a nyár folyamán az Akadémia Emlékbeszédei között; az egyik *Cantu Caesar* külső tag fölött tartotta *Óváry Lipót*, a másik, melyet *Dankó József* fölött tartott *Pór Antal*. (21 és 36 l. Áruk 30—30 kr.)

Thököly hadi útja az Erdélyi Havasokon át. A zernesti csatát, a melyben *Teleki* Mihály az erdélyi hadak fővezére elesett, *Heisler* a német hadak fővezére fogságba került, Thököly Imre 1690 aug. 21-én tudvalevőleg azzal nyerte meg, hogy a magas fogarasi havasokon oly zord és járatlan helyeken vezette át Erdélybe seregét, a minőkön egykor Hannibal kelt át az Alpeseiken. E merész hadi bravúrral került a Töröcsvári-szorosban várakozó ellenség háta mögé s tette azt tönkre. Hogy merre vezetett Thökölynek ez a bámulatos havasi útja? senki eddig meg nem állapította, mert arra manapság sem jár senki, legfőlebb havasi pásztorok. A zernesti királykői menedékház felavatási-ünnepély alkalmat nyújtott, hogy ezt az érdekes kérdést megoldják. *Szádeczky* Lajos két kolozsvári turista társával, *Mansberg* Sándor báróval és *Hirschfeld* Sándorral fölment a 2240 méter magas Nagy-Királykőre s onnan a meredek sziklafalakon leereszkedtek az alacsonyabb, de szintén magas (1700 méter) csúcsokra, hegyhátakra és a Barcza patak legfelsőbb völgyébe, a merre felé Thököly hadseregét bevezette s a hol az általa vágott út maig is látható s a Törökgerincz, Török-út, Török-völgy nevek is őrzik emlékét. A hegytömlöket Thököly útjával a Nagy-Királykőről le is fényképezték. A zernesti csataterőről már tavaly nyáron vettek föl fényképeket Esterházy Miguel gróffal, mikor *Teleki* Mihály elesének helyét fölkutatták.